

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Михальська Ольга Валеріївна

УДК 811.161.1:81'22

**ПОЛКОДОВІ ЗАГОЛОВКИ РОСІЙСЬКОМОВНИХ ВЕБ-САЙТІВ У
ЛІНГВОСЕМІОТИЧНОМУ ВИМІРІ**

Спеціальність 10.02.02 – російська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі російської філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Дядечко Людмила Петрівна,
Інститут філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
професор кафедри російської філології

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Денисова Світлана Павлівна,
Київський національний лінгвістичний
університет, професор кафедри німецької
мови та перекладу і прикладної лінгвістики

кандидат філологічних наук, доцент
Турута Ірина Іванівна,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара,
доцент кафедри загального
та слов'янського мовознавства

Захист відбудеться 6 жовтня 2016 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.19 в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14, к. 63.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці імені М.О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, к. 12.

Автореферат розіслано 6 вересня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. П. Гнатюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Сучасна лінгвістика, яка досліджує широке коло явищ, пов'язаних з передачею та сприйняттям інформації в сучасному світі, одним із пріоритетних завдань поставила комплексне вивчення мови з урахуванням екстралінгвістичних чинників, які її супроводжують.

Технічний прогрес зумовив появу нових засобів передачі та генерування смислу, що не могло не позначитися на оформленні інформативного простору. У наш час глобалізації, лінгвістичні аспекти якої відображені у працях С. П. Денисової та ін., і, як наслідок, фактичного існування так званого «global village» (дослівно «всесвітнє село», термін М. Маклюена) рамки передачі інформації, які раніше були жорсткими, зараз практично позбавлені будь-яких меж, що потребує міждисциплінарного наукового осмислення.

У цьому аспекті **актуальність** теми дисертаційної роботи обумовлена особливою увагою лінгвістів до цілого ряду проблем, що стосуються, зокрема, сфери лінгвосеміотики. Мова йде, по-перше, про проблему вивчення інтернет-дискурсу (А. А. Атабекова, О. М. Галічкіна, О. І. Горошко, Л. Ю. Іванов, Л. Ф. Компанцева); по-друге, про дослідження різних видів полікодових текстів, які стали активно використовуватися саме в Інтернеті (праці А. А. Вернидуба, Г. Ч. Гусейнова, Н. В. Реконвальд, А. О. Сосновської, О. О. Шмакова); по-третє, про питання лінгвістичного статусу заголовка, яке є традиційно актуальним для лінгвістики (див. публікації О. О. Белінської, О. Ю. Богданової, Н. А. Веселової, Л. Ф. Грицюк, Н. О. Кожині). Разом з тим деякі питання, пов'язані з функціонуванням семіотично навантажених текстів, вимагають більш глибокого лінгвістичного опису. Зокрема, очевидною є необхідність багатоаспектного аналізу заголовкового комплексу інтернет-сторінки з розглядом його полікодових особливостей, оскільки значна кількість його структурних одиниць має невербальний характер, а також з урахуванням структурно-функціональних характеристик заголовка з точки зору співвідношення малюнка з глибинними рівнями слова. Включення аналізу слова в єдності його лексико-граматичних та візуально-графічних особливостей у комплекс лінгвосеміотичних характеристик полікодового тексту дозволяє вивести вивчення такого тексту на новий рівень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з науковими розробками Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка в межах затвердженої Міністерством освіти і науки України теми «Мови та літератури народів світу: взаємодія та самобутність» (№ 11БФ044-01).

Мета роботи полягає в дослідженні лінгвосеміотичних особливостей заголовків у контексті їх функціонування як структурного компонента інтернет-сторінки.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

– проаналізувати лінгвосеміотичний феномен полікодовості в інтернет-просторі;

- створити метамову опису семіотично ускладнених текстів шляхом уточнення і доповнення сучасної терміносистеми;
- вивчити вплив морфологічної належності лексем російської мови на спосіб їх візуальної об'єктивації та запропонувати методику встановлення візуальних і граматичних кореляцій у структурі негомогенних текстів;
- розробити структурну типологію полікодових заголовків російськомовних веб-сайтів;
- встановити функції полікодових заголовків у інтернет-тексті;
- визначити прагматичний потенціал полікодових заголовків веб-сайтів.

Об'єктом дослідження є заголовки російськомовних сайтів (написані кирилицею або транслітом) в аспекті взаємодії вербальних та невербальних засобів вираження значення (а саме – взаємозв'язку вербальних та іконічних знаків).

Предметом дослідження виступають лінгвосеміотичні особливості функціонування заголовків веб-сторінок з урахуванням їх структури та морфологічної характеристики складників.

Матеріалом дослідження слугували російськомовні веб-сайти різної тематичної спрямованості (навчальні, дитячі, технічні, медичні, розважальні, туристичні, сайти інтернет-крамниць). Загальний обсяг досліджених заголовків становить понад 1500 одиниць. Додатково були використані лексикографічні матеріали (ілюстративні тлумачні словники російської мови), які допомагають визначити специфіку полікодових текстів у інтернет-просторі.

Вибір методів дослідження обумовлений його метою та завданнями. У дисертації використано комплекс лінгвістичних методів, основними з яких є описовий, контекстуально-лексикографічний та метод асоціативного експерименту, в якому взяли участь 112 респондентів; для встановлення зображальних і словесно-граматичних кореляцій, які існують у негомогенних текстах, було впроваджено особливий метод, який можна назвати візуально-граматичним.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що *вперше* в російському мовознавстві об'єктом дослідження обрано заголовки веб-сайтів; уточнено й доповнено метамову аналізу семіотично ускладнених текстів (уведено термін для позначення заголовкового комплексу інтернет-сторінки – інтернетпагіонім; встановлено нове значення терміна «параграфема»); запропоновано класифікацію полікодових інтернет-текстів; філософську категорію остенсивності застосовано для лінгвістичного аналізу структурних зв'язків між компонентами семіотично ускладненого тексту; доведено наявність зв'язку між іконічним елементом повідомлення та частиномовною належністю ілюстрованого слова; виділено новий тип негомогенного тексту – динамічний, лінгвосеміотичні характеристики якого проаналізовано на прикладі відповідного різновиду інтернетпагіонімів; визначено функції полікодових заголовків веб-сайтів; встановлено зв'язок між фактурою полікодового заголовка та його сприйняттям носіями сучасної російської мови.

Теоретичне значення роботи в текстологічному, семіотичному та лексикографічному вимірах полягає в тому, що вона доповнює класифікацію заголовків шляхом опису інтернетпагіонімів як заголовків нового типу; розширює лінгвістичне уявлення про структурно-функціональні особливості остенсивних

коментарів за допомогою спеціальної системи інструментів; здійснює внесок в опис принципів взаємодії різних семіотичних систем у структурі заголовкового комплексу; сприяє розвитку засад лінгвосеміотичної і морфологічної теорії, а також теорії укладання друкованих та електронних словників.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання для підготовки та читання лекцій з лексикології, морфології, спецкурсів з лінгвосеміотики, а також для написання підручників з нормативних дисциплін і посібників з лінгвістичного аналізу негомогенних текстів. Крім того, теоретичні узагальнення та практичний матеріал роботи, який стосується візуально-граматичних особливостей полікодових текстів, може бути корисним для методики викладання російської мови як іноземної, а також для проведення занять з російської мови в дошкільних закладах, молодшій школі, навчальних установах для людей з обмеженими можливостями.

Апробація результатів дослідження. Результати роботи були оприлюднені в доповідях на 10 наукових конференціях різного рівня:

– *міжнародних*: «Гоголівський модус буття: література, мова, культура» (Київ, 02.04.2009); «Актуальні проблеми фразеології» (Сімферополь, 24–27.09.2009); «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14.09.2012); «Вода в слов'янській фразеології та пареміології» (Будапешт, Угорщина, 9–11.09.2013); «Етнознакові функції культури: мова, література, фольклор» (Київ, 17.10.2013); «Російська мова та література в просторі світової культури» (Іспанія, Гранада, 13–20.09.2015);

– *всеукраїнських*: «Етнічні виміри універсуму: мова, література, культура» (Київ, 14.04.2010); «Людина і соціум у контексті проблем сучасної філологічної науки» (Київ, 5.04.2012); «Мова, свідомість, художня творчість, інтернет у дзеркалі сучасних філологічних студій» (Київ, 11.04.2013); «Філологічна наука в інформаційному суспільстві» (Київ, 10.04.2014).

Публікації. Основні положення й результати дослідження викладені у 12 наукових працях, серед них: 7 одноосібних статей, надрукованих у виданнях, затверджених МОН України як фахові, 4 статті – у наукових іноземних виданнях (2 – у рецензованих зарубіжних періодичних виданнях, одна з яких – у співавторстві; 2 – в інших зарубіжних виданнях, одна з яких – у співавторстві), а також фрагмент (10,5 із загального обсягу 67 д. а.) підготованого колективом авторів російсько-українського та українсько-російського тлумачного словника крилатих слів М. В. Гоголя.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, списку умовних позначень, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 234 сторінки, із яких 205 – основного тексту. Список використаних джерел налічує 283 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, сформульовано мету та завдання роботи, визначено об'єкт, предмет, матеріал та методи дослідження, розкрито його наукову новизну, окреслено теоретичне і практичне значення

одержаних результатів, подано відомості про апробацію основних положень дисертації та кількість публікацій, висвітлено структуру дисертаційної праці.

У **першому розділі** «Полікодовий текст в інтернет-просторі як лінгвoseміотичний феномен» узагальнено теоретичні положення, пов'язані з вивченням інтернет-дискурсу, а також феномену полікодовості, який є визначальним для дослідження текстів, що належать до цього виду дискурсу. На основі проаналізованих теоретичних даних було розроблено класифікацію текстів Інтернету і доповнено терміносистему в галузі вивчення функціонування заголовків веб-сторінок.

Останнім часом інтернет-сфера, зокрема інтернет-дискурс, активно вивчається лінгвістами (О. М. Галічкіна, О. А. Леонтович, О. І. Самарічева, D. Crystal, S. Herring). Серед конститутивних ознак Інтернету як лінгвістичної сутності називають опосередкованість каналу зв'язку, дистантність у просторі та часі, а також креолізованість контенту (Н. О. Ахренова, М. Г. Асмус, О. М. Галічкіна, О. І. Горошко, Ю. М. Караулов). Спираючись на виділені особливості, дослідники говорять про існування нового – усно-письмового – виду дискурсу, який вивчається в рамках когнітивної парадигми лінгвістики (Н. О. Ахренова, В. О. Маслова), а також постулюють виникнення «третьої форми мовлення», або «мови Інтернету» (Н. О. Ахренова, D. Crystal, S. Herring).

Інтернет-дискурс, таким чином, характеризується особливими мовними рисами, що сприяло виникненню нового напрямку в мовознавстві – інтернет-лінгвістики (О. І. Горошко, Л. Ф. Компанцева, Л. Ю. Щипіцина), яка розглядається як крізь призму комунікативного тлумачення (когнітивний, прагматичний, лінгвокультурологічний підходи), так і в більш широкому контексті (комунікаційний, медіалінгвістичний, стилістичний, дискурсивний, жанрознавчий напрями). Незважаючи на значну кількість парадигм вивчення мови Інтернету, не зовсім з'ясованим залишається питання, в руслі якої із них слід розглядати семіотично навантажені тексти, які функціонують в інтернет-просторі, особливо з огляду на креолізованість як один з найважливіших параметрів організації цього простору. Очевидно, що поєднання вербальних та невербальних кодів у структурі таких текстів диктує необхідність їх комплексного вивчення із залученням даних лінгвoseміотики.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговує явище візуалізації інформації, яке активізувалося у зв'язку з «візуальним поворотом» у науці. На думку вчених, саме візуальний код може стати інтернаціональною мовою спілкування, що дає можливість трактувати текст інтернет-сторінки як самостійний візуальний феномен (М. Б. Ворошилова, А. Ю. Зенкова, В. М. Розін).

Отже, візуальну природу друкованого тексту розглядають як розімкнений багатовимірний простір, що складається з багатьох семіотичних кодів. В англomовному мовознавстві тексти такого типу здебільшого називають мультимодальними, а в українському та російському – нелінійними з уточненням їхніх структурних підвидів: монокодові, дикодові (або креолізовані) та полікодові (Л. С. Большакова, Л. С. Большиянова, О. Г. Сонін). До монокодових зараховують гомогенні тексти, які містять лише один семіотичний код (прикладом нелінійного

монокодового тексту є інтертекст, тобто текст з цитатами та ремінісценціями, а також деякі види гіпертексту: енциклопедія, словник, художній текст з коментарями, але без ілюстрацій).

До креолізованих відносять негомogenous тексти, які містять коди двох семіотичних систем: вербальної та іконічної.

До полікодових належать негомogenous тексти, у яких повідомлення закодоване семіотично різнорідними засобами, причому до невербальних компонентів зараховують не лише іконічні знаки, але й аудіальні та мультиплікаційні.

Ураховуючи дискусійний характер наведеної класифікації (русисти ще не розробили загальноживаний термін для позначення текстів гетерогенної структури), а також багатозначність терміна «креолізований», який позначає і родові, і видові поняття, у пропонованому дослідженні надаємо перевагу загальнородовому терміну «полікодовий текст», який найбільш адекватно передає суть семіотично різнорідних текстів та підкреслює факт участі різних кодів у структурі повідомлення. Як підкреслюється в науковій літературі, мультимедійність разом із гіпертекстовістю та полімодальністю становлять набір факторів, які є найбільш характерними для текстів саме інтернет-дискурсу (О. Ю. Дьякова).

Серед полікодових текстів інтернет-простору, критерієм поділу яких виступив фактор мультимедійності, виокремлюють два основних підвиди: статичні та динамічні. Кожен із підвидів містить у своєму складі вербальні та невербальні засоби комунікації (візуальні, аудіальні, мультиплікаційні), які традиційно вивчають у сфері паралінгвістики. Серед невербальних засобів комунікації в письмовому тексті особливу увагу приділяють вивченню компонентів графіки, які можуть становити складні у візуальному та змістовому сенсі елементи друкованого тексту.

Такі графічні знаки (літери), які ускладнені малюнком, що співвідноситься зі структурно важливою частиною графеми, у дисертаційному дослідженні названо параграфемами (див. малюнок, де параграфемами є перша й остання літери у слові

ДЮАРТ).

Особливо часто параграфема функціонують на інтернет-сторінці як компонент її полікодового заголовка. Специфіка його визначальних характеристик (семіотична ускладненість, лаконічність, персуазивний потенціал) дає підстави для введення в науковий обіг терміна «інтернетпагіонім», базисними для якого є три основи: *internet* (англ. Інтернет), *pagina* (лат. сторінка), *ὄνυμα* – онім (грец. ім'я). Цей термін позначає назву веб-сторінки, яка здебільшого є полікодовим текстом.

У другому розділі «Визначальна роль вербального компонента в організації змістової сторони полікодового заголовка веб-сайту» обґрунтовано необхідність використання поняття остенсивності для лінгвсеміотичного дослідження полікодових текстів; визначено засоби візуально-граматичної кореляції, яка простежується в текстах ілюстрованих словників та заголовках російськомовних інтернет-сторінок, що послужили базою для вивчення її специфіки.

Полікодовий характер структури текстів веб-сторінок обумовлений використанням нових засобів трансляції значення, які раніше належали до сфери усної комунікації, а саме – остенсивних визначень. Феномен визначення став

предметом дослідницького інтересу ще в парадигмі логіко-філософського знання в античній філософії (найвідомішим є тлумачення визначення Аристотелем). Пізніше теорію визначення аналізували й доповнювали Т. Гоббс, Дж. Локк, Б. Паскаль, Г. Фреге. Довготривале й багатоаспектне вивчення цього поняття обумовило виникнення глобального розподілу визначень на аналітичні та синтетичні, номінальні та реальні, семантичні та синтаксичні, а також явні та неявні. На особливу увагу в контексті лінгвістичного знання заслуговують саме неявні визначення, які дозволяють установити дефініцію за допомогою контексту, тобто опосередковано. Різновидом неявних визначень є остенсивні, які функціонують не лише у сфері логіко-філософського вчення, але й у сфері лінгвістики.

Термін «остенсивне визначення» був уведений У. Е. Джонсоном у 1921 р. Під ним розуміють таке визначення, коли мовець безпосередньо вказує на предмет, який названо цим словом. Дослідники часто протиставляють вербальні та остенсивні визначення, наполягаючи на інтуїтивному характері останніх та їх неоднозначності. Саме тому під час формування остенсивного визначення важливо враховувати так звану «точку остенсії», яка має вказувати безпосередньо на явище, яке визначається, предмет або його частину.

У лінгвістиці ця теорія застосовується в руслі теорії релевантності, де під остенсивністю розуміють вираження адресантом своїх намірів щодо адресата. Теорія релевантності користується поняттям остенсивного стимулу для позначення засобів привернення уваги адресата (гучні звуки, яскраві візуальні та тактильні відчуття), однак очевидним є той факт, що феномен остенсивності може бути доміантним чинником і для опису вербально-невербальних зв'язків у друкованому тексті.

Візуальний компонент полікодового тексту, як правило, вступає у відносини іконічності з його вербальним складником, що дозволяє говорити про їх паралельність у структурному та семантичному планах. Унаслідок цього образ як структурна частина семантики слова і морфологічна належність лексеми як складник його граматичних особливостей можуть розглядатися як єдине ціле.

Оскільки слово одночасно належить до сфери лексики і граматики, іконічність у дисертаційному дослідженні розглядається як релевантний принцип для виявлення конкретних візуально-граматичних зв'язків, які існують між лексемою та малюнком, що її ілюструє, тобто досліджується зв'язок зображення не лише з лексичним, а і з граматичним складником семантики слова.

Аналіз полікодових текстів, зокрема інтернетпагіонінів, з точки зору встановлення зображальних і граматичних кореляцій передбачає необхідність застосування поняття остенсивності, яке переважно використовується в лексикографічній практиці (Л. П. Дядечко). Для виявлення візуальних та словесно-граматичних зв'язків на матеріалі навчальних ілюстрованих словників російської мови були проаналізовані самотійні та службові частини мови. Саме словники дозволяють найбільш чітко уявити висунуту в дослідженні гіпотезу про наявність такої кореляції. Оскільки природа остенсії полягає у використанні вказівного жесту мовцем (тобто належить усній сфері комунікації), у дисертації запропоновано її альтернативне тлумачення, яке є релевантним для друкованих текстів. Так, зокрема,

точка остенсії розглядається як візуальний маркер, що привертає увагу до певних компонентів структури полікодового тексту. З урахуванням такого визначення точки остенсії було розроблено систему остенсивних засобів:

- остенсивні маркери (різноманітні авербальні знаки: стрілки, прямі та хвилясті лінії, пунктир, колір);
- остенсивні жести (вказівні знаки, співвіднесені з людиною та її діями), які існують у вигляді остенсивних жестів-ілюстраторів, -афекторів, -регуляторів, -символів.

Вивчення ілюстрованих словників показало, що, зокрема, для вираження предметності як основної характеристики **іменника** частіш за все використовують остенсивні маркери, а саме – виділення кольором значущих елементів малюнка. Цей принцип є найбільш характерним для лексико-семантичного розряду конкретних іменників. Незважаючи на те, що іменники як частина мови не мають граматичного значення процесуальності, вони можуть бути зображені за допомогою остенсивних жестів на малюнку-ситуації. У деяких випадках ситуативні малюнки можуть супроводжувати збірні іменники (див. малюнок), а також абстрактні іменники, які не мають свого матеріального вираження, а тому не можуть бути зображені за допомогою конкретного предмета.

Прикметники характеризуються загальним категоріально-граматичним значенням атрибутивності, яке виражається за допомогою остенсивних маркерів та жестів, а також через зіставлення у структурі зображення як для вказівки на ознаку, так і на ступінь її вияву.

Дієслово має загальне категоріально-граматичне значення процесуальності, яке на візуальному рівні передається здебільшого за допомогою малюнка-ситуації, який може містити комплекс остенсивних компонентів у поєднанні із зображенням певної дії, а також становити впізнавану ситуацію, яка є типовим контекстом для якоїсь діяльності.

Результати, отримані під час аналізу ілюстрованих словників, були екстрапольовані на матеріал полікодових заголовків російськомовних веб-сайтів. Вивчення структурних особливостей понад 1500 одиниць інтернетпагіонімів показало, що більшість однослівних заголовків у морфологічному плані є іменниками. Було виявлено такі різновиди полікодових заголовків російськомовних веб-сайтів:

- статичні інтернетпагіоніми, представлені конкретними, абстрактними і меншою мірою речовинними та збірними іменниками. Маркерами остенсивності для конкретних іменників у якості інтернетпагіонімів є або параграфічні елементи структури заголовка, або самостійні малюнки, які виступають емблемою сайту. Для абстрактних іменників характерним є використання схематично виконаних ілюстрацій та метафоричних зображень. Категоріально-граматичне значення предметності в заголовках, представлених речовинними іменниками, виражене за допомогою малюнків, які співвідносяться не з ілюстрованою лексемою, а з контентом сайту. Збірні іменники в якості інтернетпагіонімів ілюструються або за допомогою одного предмета, або групи предметів;

– динамічні інтернетпагіоніми, представлені здебільшого конкретними іменниками. Вони характеризуються ширшим спектром засобів вираження остенсивного значення порівняно з вокабулами проаналізованих словників (через наявність мультиплікаційних компонентів заголовка).

Інтернетпагіоніми також можуть містити у своєму складі інші частини мови, які здебільшого формують колокацію з іменником, що виконує роль організуючого центру словосполучення або речення. Таким чином, у неоднослівних заголовках візуалізуються всі його складники.

У **третьому розділі** «Структурно-прагматичні особливості реалізації феномену полікодовості в заголовках російськомовних веб-сайтів» подано класифікацію полікодових інтернетпагіонімів, яка враховує участь динамічних елементів у складі заголовків; здійснено опис специфіки вербально-іконічної кореляції у статичних заголовках; проаналізовано особливості рецепції полікодових заголовків веб-сайтів носіями сучасної російської мови, а також визначено функції інтернетпагіонімів.

Дослідження семіотично ускладнених інтернет-заголовків показало, що наявність кількох невербальних компонентів поряд з вербальним обумовлює структурну різноманітність таких інтернетпагіонімів. Основним критерієм, покладеним в основу їх класифікації, є наявність / відсутність елементів, які розвиваються в часі й під якими розуміють аудіальні та мультиплікаційні складники тексту.

Інтернетпагіоніми зі статичними компонентами є диконовими текстами, які поєднують вербальний та іконічний компоненти в різних реалізаціях.

Інтернетпагіоніми з динамічними компонентами трапляються рідше і в структурному плані становлять переважно комбінацію вербального компонента та незвукової мультиплікації.

У зв'язку з тим, що статичний різновид заголовків російськомовних веб-сайтів є більш чисельним і складніше організованим, його формальна характеристика дається більш детально порівняно з динамічним різновидом.

Статичні інтернетпагіоніми розподіляються на кілька підвидів залежно від характеру невербальних компонентів, що входять у їхню структуру.

Перша група статичних інтернетпагіонімів включає в себе заголовки, що супроводжуються самостійними малюнками, які структурно не є частиною графеми:

1) ілюстровані за допомогою фотографій та малюнків із зображенням реалії, яку називає слово;

2) метафорично ілюстровані за допомогою малюнків, які не є прямим зображенням реалії.

Друга група статичних інтернетпагіонімів включає в себе заголовки зі словами, які мають у своєму складі параграфіми. Залежно від засобу візуалізації параграфімою значення слова виділено такі різновиди заголовків веб-сайтів:

1) номінативні – параграфіма є безпосередньою візуалізацією семантики заголовка. Інтернетпагіоніми такого типу є конкретними, з переважанням денотативного значення, хоча можуть мати і яскраво виражене конотативне значення, реалізоване через шрифт чи

колір. Так, заголовок порталу – зібрання кінофільмів ЛИМОН – має у своїй структурі параграфему у вигляді лимона, який у цьому випадку позначає свіжість та новизну, що підкреслюється яскраво-жовтим кольором параграфічного елемента;

2) товарно-знакові – параграфічна реалізація графеми є безпосереднім

пропонує веб-сайт;

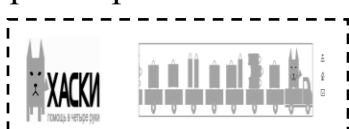
зображенням об'єкта продажу. В основу застосування цього типу покладено метонімічний принцип: назва інтернет-сайту містить параграфему, що є емблемою товарів чи послуг, які

3) асоціативно-символічні – параграфема стає знаком-символом, який не лише візуалізує, але й розширює семантичні горизонти вербального компонента інтернетпагіоніма. В основу застосування цього типу покладено метафоричний принцип: якості малюнквого складу параграфеми, які сприймаються на

асоціативному рівні, переносяться на товар чи компанію, яка його пропонує. Наприклад, назва інтернет-газети АНТАГОНИЗМ містить параграфему О, що стилізована під зображення бомби. Завдання такої газети – донести до читачів «гарячу» інформацію, яка не може бути відкладена.

Під час проведення вільного асоціативного експерименту для визначення особливостей рецепції полікодових заголовків веб-сайтів той самий заголовок було представлено тричі: як вербальний стимул, як слово, ілюстроване звичайним малюнком, та як слово, ілюстроване мультиплікацією. На основі цього було виокремлено кілька різновидів асоціацій: образні, емоційно-оцінні, аудіально обумовлені. Результати опитування засвідчили, що мультиплікаційний елемент структури заголовка веб-сайту має низку особливостей, які здатні значно впливати на сприйняття вербальної частини повідомлення. Було з'ясовано, що динамічні елементи заголовкового комплексу сприяють зміні первісного враження від заголовка (слова, ілюстрованого звичайним малюнком, який було пред'явлено російськомовним респондентам на другому етапі експерименту); можуть розширювати або конкретизувати семантику заголовка; сприяють підключенню

аудіального каналу сприйняття. Яскравим прикладом може слугувати інтернет-заголовок ХАСКИ: якби автори сайту обрали статичний інтернетпагіонім для назви веб-сторінки, то це викликало б переважно негативні реакції користувачів Інтернету, що підтверджено даними анкет: *злой, злобная морда, бледная моль, серость, скучно, минимализм, неестественный*. Під час демонстрації цього ж заголовка з динамічними елементами характер реакцій став позитивним, зафіксовано більше характеристик, пов'язаних безпосередньо з діяльністю сайту: *улыбка, стараются, собаки, помощь, поддержка, подарки, багаж, добропорядочность, охрана*.

Структурні особливості полікодових заголовків російськомовних веб-сайтів обумовлені їхніми функціями. Проведений аналіз показує, що набір функцій заголовкового комплексу інтернет-сторінки базується на первинному етапі сприйняття назви сайту без звернення до його контенту. У зв'язку з цим спектр релевантних функцій інтернетпагіонімів є вужчим порівняно з відповідним набором заголовків інших типів. Так, на периферію відходять делімітативна та

сміслоутворювальна функції, а основними є такі: номінативна, рекламно-видільна, стилістична, мнемонічна та апелятивно-експресивна, які тією чи іншою мірою характерні для будь-якого різновиду полікодових інтернетпагіонімів.

ВИСНОВКИ

Інтернет-дискурс є багатовимірним лінгвістичним феноменом, усі складники якого потребують детального дослідження. Заголовки – це один з основних і невід’ємних елементів інтернет-дискурсу, який внаслідок специфіки контексту свого функціонування повинен розглядатись як гетерогенний текст, структура та функції якого детерміновані як вербальними, так і невербальними чинниками.

Основними лінгвoseміотичними характеристиками російськомовних заголовків веб-сайтів є графічна неоднорідність, лаконічність та підвищений потенціал впливу на реципієнта. Перераховані особливості зумовили введення терміна «інтернетпагіонім» для позначення назви інтернет-сторінки і дозволяють говорити про нього як про самостійний лінгвістичний феномен, що має два різновиди:

- статичні структури, які містять у своєму складі дві негомогенні частини (текстовий та іконічний компоненти), що характеризуються тісним зв’язком вербальних та невербальних елементів;

- динамічні структури, які містять у своєму складі дві та більше негомогенні частини (текстовий компонент, який супроводжується аудіальним та / або мультиплікаційним).

Морфологічна належність лексеми впливає на спосіб її візуальної об’єктивації, тобто не лише суто лексичне, але й загальнограматичне значення є визначальним для її візуального відображення. Цей зв’язок найбільш експліковано виявляється в матеріалах ілюстрованих словників російської мови, реалізуючись на рівні співвідношення лексеми та малюнка, що демонструється системою спеціальних остенсивних засобів – маркерів та жестів.

Так, категоріально-граматичне значення іменників та прикметників передбачає малюнок, який є ізосемічним засобом прямої чи непрямой номінації. Для відображення частиномовного значення власних та конкретних іменників, назв істот та неістот використовують зображення відповідного денотата; для позначення збірних іменників – кількох денотатів; малюнки метонімічного характеру позначають речовинні іменники, а метафоричні малюнки – абстрактні іменники.

Для відображення частиномовного значення відносних прикметників використовують зображення денотата, з яким співвідноситься лексема; для позначення якісних прикметників – зображення ситуативних малюнків метафоричного або метонімічного характеру.

Спеціальними засобами візуалізації категоріально-граматичного значення слів виступають:

- для іменника: виділення кольором у структурі переважно неситуативного малюнка;

- для прикметника: зіставлення або порівняння в структурі переважно ситуативного малюнка;
- для дієслова: остенсивні маркери дії; стрілки, які вказують напрям руху; малюнки ситуативного характеру;
- для прислівника: переважно ситуативні малюнки із зображенням певного остенсивного жесту-символа, -афектора або -регулятора;
- для займенника: остенсивні жести-ілюстратори або жести-символи в поєднанні з вказівними остенсивними маркерами в контексті ситуативного малюнка;
- для прийменників: ситуативний малюнок побудований за формулою, яка включає двох взаємозалежних актантів та вказівний остенсивний жест;
- для сполучників: через те, що у словниках зафіксовані переважно сурядні сполучники, характерним є зображення трьох актантів, два з яких перебувають у рівноправній позиції;
- для часток: малюнок зображає розмову кількох людей.

Серед досліджених заголовків російськомовних веб-сайтів більшість є однослівними (73%), що виражені іменниками, які належать до розряду конкретних і абстрактних, рідше – речовинних та збірних. Візуальними засобами вираження категоріально-граматичного значення лексем, які входять до складу таких інтернетпагіонімів, є:

- параграфічні елементи структури заголовка або самостійні малюнки, що виконують роль емблеми сайту, для конкретних іменників;
- схематично виконані ілюстрації та метафоричні зображення для позначення абстрактних іменників;
- малюнки, які співвідносяться з контентом сайту, для позначення речовинних іменників;
- зображення одного предмета або групи однорідних предметів для позначення збірних іменників.

Інтернетпагіоніми, які морфологічно належать до прислівників, вимагають остенсивного маркера кольору. Прикметники та дієслова найчастіше входять у структуру неоднослівних заголовків та ілюструються за допомогою малюнків, які візуалізують усі компоненти заголовка.

Зі структурно-семантичної точки зору інтернетпагіоніми поділяються на 2 типи:

- цільнооформлені (мають у своїй структурі параграфему – букву, у графічній реалізації якої хоча б один графічний елемент збігається зі структурним елементом малюнка);
- роздільнооформлені (мають у складі фотографії, малюнки, мультиплікацію, які розміщені поряд зі словом).

Залежно від вербально-іконічної кореляції компонентів інтернетпагіоніма цільнооформлені заголовки російськомовних веб-сторінок мають такі різновиди: товарно-знакові, асоціативно-символічні, номінативні.

Серед роздільнооформлених заголовків найчастіше спостерігається асоціативно-символічний різновид, що реалізується в метафоричних зображеннях.

Між фактурою тексту та його сприйняттям носіями сучасної російської мови існує певна залежність: чим складніша структура інтернетпагіоніма, тим більш багатогранно він сприймається. Результати вільного асоціативного експерименту показали, що мультиплікаційний елемент структури заголовка веб-сайту має ряд особливостей, які здатні значно впливати на рецепцію вербальної частини повідомлення.

Полікодові заголовки російськомовних веб-сайтів виконують п'ять основних функцій: номінативну, рекламно-видільну, стилістичну, мнемонічну та апелятивно-експресивну. Невелика їх кількість (порівняно з функціями, які описані в науковій літературі на матеріалі заголовків, що належать іншим текстам) пов'язана з тим, що перелік функцій заголовкового комплексу інтернет-сторінки базується на первинному етапі сприйняття заголовку читачем без його повторного звернення до контенту інтернет-сторінки.

У подальшому в семіотичній сфері передбачається поглиблене вивчення невербальних компонентів тексту з урахуванням граматичної характеристики вербального повідомлення, яке їх супроводжує. Так, видається доцільним розширити розроблену концепцію встановлення зображальних та граматичних кореляцій на матеріалі заголовків, які належать іншим типам дискурсу, а також застосування отриманих результатів для аналізу інтернетпагіонімів, що в синтаксичному плані є одиницями більш високого порядку, ніж слово. Крім того, для всебічного виявлення лінгвопрагматичного потенціалу полікодових текстів конструктивним є більш детальне вивчення динамічного різновиду інтернетпагіонімів, особливо якщо припустити, що в майбутньому трикодова (слово, звук, мультиплікація) форма реалізації тексту буде активізуватися.

У сфері лексикографії отримані результати можуть бути використані для розробки концепції та створення загальних і навчальних електронних або онлайн-словників різних типів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Одноосібні:

1. Петренко О. В. Вокабула как лексикографическая проблема (на материале русско-украинского и украинско-русского словаря крылатых выражений Н. В. Гоголя) // Літературознавчі студії. – 2009. – Вип. 25. – С. 218–221.

2. Петренко О. В. Понятие параграфемы в современной лингвистике // Етнічні виміри універсуму: мова, література, культура. Ч. 1. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. – С. 217–220.

3. Петренко О. В. Языковая игра с гоголевским крылатым словом в заглавиях современной публицистики // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Филология. Социальные коммуникации. Том 25 (64). – 2012. – № 2 (1).

4. Петренко О. В. Персуазивный потенциал кинестетических заголовков интернет-страниц // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – Вип. 42. – С. 329–336.

5. [Петренко О. В.] Українсько-російський тлумачний словник крилатих слів і зворотів М. В. Гоголя // Дядечко Л. П., Петренко О. В., Прадід Ю. Ф. 250 крилатих слів і виражень Н. В. Гоголя: русско-украинский толковый словарь. 250 крилатих слів і зворотів М. В. Гоголя: українсько-російський тлумачний словник. – Сімферополь: ФЛП Лемешко К. А., 2012. – С. 27–236.

6. Петренко О. В. Феномен остенсивности в лингвофилософском освещении // Мовні і концептуальні картини світу. Ч. 3. – 2013. – Вип. 46. – С. 147–155.

7. Петренко О. В. Поликодовая характеристика заглавий Рунета с фразеологизированным компонентом «корабль» // «Вода» в славянской фразеологии и паремиологии. Коллективная монография. Т. 2. / научн. ред. А. Золтан, О. И. Федосов, С. Янурик – Будапешт: Гинта, 2013. – С. 498–502.

8. Михальская О. В. Разграничение креолизованных и поликодовых текстов (проблемы таксономии) // Мовні і концептуальні картини світу. Ч. 2. – 2014. – Вип. 47. – С. 30–37.

9. Михальская О. В. Понятие поликодовости в отечественном и зарубежном языкознании // Мовні і концептуальні картини світу. Ч. 2. – 2014. – Вип. 50. – С. 61–65.

10. Михальская О. В. Феномен визуальности в контексте печатного дискурса // Проблемы истории, филологии, культуры. – 2014. – Вып. 3. – С. 286–287.

У співавторстві:

1. Дядечко Л. П., Петренко О. В., Прадід Ю. Ф. Концептуальные основы русско-украинского и украинско-русского словаря крылатых слов и выражений Н. В. Гоголя // Проблемы истории, филологии, культуры. – 2009. – № 2. – С. 79–83.

2. Дядечко Л. П., Михальская О. В. О влиянии частеречной принадлежности слов на их визуальную объективацию в креолизованных текстах (на материале иллюстрированных словарей русского языка) // Материалы XIII Конгресса МАПРЯЛ (г. Гранада, Испания, 13–20 сентября 2015 г.). – В 15 т. – Т. 4. – СПб.: МАПРЯЛ, 2015. – С. 60–64.

АНОТАЦІЯ

Михальська О. В. Полікодові заголовки російськомовних веб-сайтів у лінгвосеміотичному вимірі. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.02 – російська мова. – Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2016.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню негомогенних заголовків російськомовних веб-сайтів з лінгвосеміотичної точки зору. У роботі здійснено теоретичне висвітлення основних питань, пов'язаних із вивченням інтернет-дискурсу та лінгвістичного статусу інтернет-текстів. Подано загальну характеристику феномену полікодовості на матеріалі наукових праць вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Досліджено специфічні риси, характерні для полікодових заголовків інтернет-сторінок, а також запропоновано термін для позначення назви

веб-сайту – інтернетпагіонім. Особливу увагу в дослідженні приділено візуально-граматичним зв'язкам, наявність яких було перевірено на матеріалі ілюстрованих навчальних словників російської мови і підтверджено аналізом заголовків російськомовних веб-сайтів. З метою встановлення зображальних і граматичних кореляцій для вивчення негомогенних текстів було застосовано систему розроблених у дисертації остенсивних засобів, яка включає остенсивні маркери та жести. Дослідження інтернетпагіонімів зі структурно-функціональної точки зору дозволило виокремити два основні типи (статичний та динамічний) з розгалуженою системою підтипів, а також описати домінантні функції, характерні для заголовків веб-сайтів.

Ключові слова: інтернет-лінгвістика, лінгвосеміотика, полікодовість, інтернетпагіонім, візуально-граматичний зв'язок, остенсивність.

АННОТАЦІЯ

Михальская О. В. Поликодовые заглавия русскоязычных веб-сайтов в лингвосемиотическом аспекте. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 – русский язык. – Институт филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2016.

Диссертация посвящена исследованию лингвосемиотических особенностей поликодовых заглавий русскоязычных веб-сайтов. Доминирующей средой функционирования семиотически разнородных текстов является интернет-пространство, поэтому их изучение должно проводиться неразрывно с исследованием феномена сети Интернет.

В работе освещены основные вопросы, связанные с изучением интернет-дискурса и лингвистического статуса интернет-текстов, конститутивными признаками которых являются опосредованность канала связи, дистантность в пространстве и времени, а также креолизованность контента. Эти характеристики коррелируют с устно-письменным способом подачи информации, который существует только в пределах интернет-коммуникации и представляет собой «третью форму речи».

В связи с тем, что поликодовый текст как лингвосемиотический феномен не может рассматриваться отдельно от его составляющих, которыми являются знаки, принадлежащие как вербальной, так и невербальной системам общения, описание такого текста в диссертационном исследовании проводится в русле паралингвистики, метаграфематики и параграфематики. Анализ более 1500 названий русскоязычных веб-сайтов позволил выделить понятие параграфемы как структурно образующего элемента поликодовых заголовков и определить его как букву, в графической реализации которой хотя бы один из составляющих компонентов совпадает со структурно значимой границей рисунка.

Под заглавием веб-сайта (или интернетпагионимом) в работе понимается текстовый элемент, находящийся в верхней части интернет-страницы и дающий ей название. Выяснено, что поликодовые заглавия веб-сайтов обладают следующими

характеристиками: совмещение в структуре вербальных и невербальных элементов; лаконичность; выраженный персуазивный потенциал.

Методологической базой установления связи между словом и его иллюстрацией, в том числе – определения визуально-грамматической корреляции, стали понятия остенсивности, точки остенсии и системы остенсивных средств, впервые предложенные в исследовании. На их основании были разработаны способы визуализации категориально-грамматического значения слова посредством иконической составляющей поликодового текста. Установлено, что визуальная часть семиотически осложненного текста в значительной степени детерминирована грамматическим значением его лексического компонента, что дает основания говорить о визуально-грамматических связях как о самостоятельном феномене, относящимся к сфере лингвосемиотики.

С учетом критерия наличия / отсутствия элементов, развивающихся во времени, под которыми подразумеваются аудиальные и мультипликационные компоненты заглавия, со структурно-семантической точки зрения в диссертации было выделено два типа интернетпагионимов – статичные и динамичные. Статичные заглавия определяются как поликодовые тексты, состоящие из вербального и иконического элементов; динамичные – как поликодовые тексты, состоящие из вербального и мультипликационного элементов.

Основными функциями, которые выполняют поликодовые интернетпагионимы, являются следующие: номинативная, рекламно-выделительная, стилистическая, мнемоническая и апеллятивно-экспрессивная. Выделение этих функций в качестве основных обусловлено тем, что они характерны для любого типа заглавий веб-сайтов.

Исследование особенностей восприятия интернетпагионимов носителями современного русского языка показало, что глубина рецепции негомогенного текста детерминирована его фактурой, а мультипликационные составляющие заглавия направляют прочтение заглавия в нужное для создателей сайта русло и нередко изменяют эмоциональное восприятие текста.

В дальнейшем в сфере лингвосемиотики целесообразной представляется возможность расширения разработанной концепции установления изобразительных и грамматических корреляций на материале заглавий, принадлежащих другим типам дискурса, а также применение полученных результатов для анализа интернетпагионимов, в синтаксическом плане представляющих собой единицы более высокого порядка, чем слово. Конструктивным также выступает более подробное изучение динамической разновидности заглавий русскоязычных веб-сайтов. В сфере лексикографии полученные результаты могут быть использованы для разработки концепции и создания общих и учебных электронных или онлайн-словарей разных типов.

Ключевые слова: интернет-лингвистика, лингвосемиотика, поликодовость, интернетпагионим, визуально-грамматическая корреляция, остенсивность.

ABSTRACT

Mykhalska O. V. Polycode Titles and Headings of Russian Language Websites in Linguo-Semiotic Dimension. – Manuscript.

Thesis for the Scholarly Degree of Candidate of Philological Sciences. Speciality 10.02.02 – Russian Language. – Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2016.

The thesis extensively explores inhomogeneous titles and headings of Russian language websites from the point of view of semiotics. It gives a theoretical description of the key issues linked to the Internet discourse analysis and the linguistic status of Internet texts; discusses the polycode phenomenon as viewed by linguists in Ukraine and abroad; examines the features of the polycode Internet page titles and headings, introducing a new term for the website title – “internetpagionym”. The study closely focuses on the connection between the visual representation and the grammatical meaning, which has been verified both by analyzing the materials of illustrated learner’s dictionaries of the Russian language and Russian language website titles and headings. To establish the correlations between the iconic and the grammatical in inhomogeneous texts, the paper develops a system of ostensive means that includes ostensive markers and gestures. Studying internetpagionyms from the structural and functional aspect allows classifying them into two basic types (static and dynamic) with a broad system of subtypes as well as outlining their dominant functions fulfilled by website titles and headings.

Key words: Internet-linguistics, linguosemiotis, polycode text, internetpagionym, correlation between the iconic and the grammatical, ostensivity.